

luisteren valt. Met name Livet zou gezien zijn verwijzingen naar in hoofdzaak Franse bronnen wel eens eenzijdig beïnvloed kunnen zijn. Het is mij al eerder opgevallen dat Franse historici te uitsluitend afgaan op de berichtgeving van Franse gezanten en daarbij over het hoofd zien dat deze gezanten in hun correspondentie hoog moesten opgeven van hun prestaties om in de gunst van hun meester te blijven. K.H.D. Haley maakt in zijn artikel over de Engelse buitenlandse politiek duidelijk dat het feitelijke machts spel niet in Nijmegen, maar in Engeland werd beslist tijdens de onderonsjes tussen de Engelse koning Karel II en de Franse ambassadeur aldaar. Daardoor kon de ultimatieve taktiek van de Franse onderhandelaars tenslotte met succes bekroond worden.

Tenslotte iets over de twee bijdragen over de geschiedenis van de Republiek. Herbert H. Rowen beschouwt de politiek van Willem III als de voortzetting van die van De Witt onder uiteraard gewijzigde omstandigheden. De raadpensionaris kreeg zijn posthume wraak in Nijmegen. In ieder geval een opzienbarende stelling die - naar ik verwacht - aanleiding zal geven tot nieuwe discussies. Erg geboeid heeft mij de studie van D.J. Roorda. Volgens zijn visie luidt de Vrede van Nijmegen het einde in van een bijzondere periode in de geschiedenis van onze diplomatie en wel van de allesoverheersende persoonlijke diplomatie van stadhouder Willem III. In een overtuigend betoog toont Roorda aan dat de prins vanuit zijn sterke positie ten gevolge van de noodsituatie van 1672 zich in een persoonlijke diplomatie bediende van nieuwe, veelal jonge, hem toegewijde onderhandelaars. Met en na de Vrede van Nijmegen geraakte het diplomatieke bedrijf weer in de oude banen en kwam het weer meer in handen van het vroegere type van de regent-diplomaat. Deze bijdrage is een uitdaging om door gebruikmaking van stedelijke en gewestelijke archieven eens precies uit te zoeken, hoe de regenten, vooral de Hollandse er in de periode 1674-1678 in geslaagd zijn de macht van de stadhouder in te dammen.

Het heeft altijd iets onbevredigends om zoveel bijdragen van zo verschillend gehalte in een bespreking met enkele opmerkingen te moeten afdoen. Toch meende ik de in dit onderwerp geïnteresseerde lezers van de *Bijdragen* enige algemeen oriënterende informatie - hoe beknopt ook - niet te mogen onthouden. Congres en bundel hebben immers ten doel gehad nieuwe impulsen te geven aan de bestudering van de internationale betrekkingen omstreeks 1678. Bij de vraagtekens die ik aan het begin van deze recensie heb geplaatst ten aanzien van de opzet van dit internationale forum en bijgevolg van deze bundel als geheel, wil ik grif erkennen dat deze serie artikelen - hoe heterogeen van aard ook - stellig prikkelt tot nieuw onderzoek en nadere studie. Zo beschouwd zijn het initiatief tot deze conferentie en de weerslag ervan, zoals vervat in deze bundel, zeker geslaagd te noemen.

M.A.M. Franken

A.Ph.C.M. Jaspers, *Rechtspreken in de maatschappij. Een onderzoek naar opvattingen overplaats en functie van de rechtspraak in het Nederlandse economische, sociale en politieke bestel van het einde van de achttiende tot het begin van de twintigste eeuw* (Rechtshistorische studies, V; Den Haag-Zwolle: Universitaire Pers - W.E.J. Tjeenk Willink, 1980, xii + 515 blz., f75,-, ISBN 90 271 1738 1).

In een leerzaam review-artikel van enige bloemlezingen en studies over marxistische en 'radicale' rechtstheorie heeft Eugene Kamenka gewezen op de sterker wordende tendens het recht te de-intellectualiseren en overgeleverde scheidsmuren te slechten welke het recht van gewoonte, moraal en politiek onderscheiden (*Times Literary Supplement*, 1 mei 1981, 475-476). Naar Kamenka's mening dreigt men in sommige kringen te vergeten dat het recht

— met zijn coherente, waardengeoriënteerde rechtssysteem, zijn rechtsinstellingen, concepten en technieken - een intellectuele status van eigen signatuur heeft gekregen. Alleen een slecht begrepen historicisme leidt er, in Kamenka's ogen, toe dat men alleen nog maar de maatschappelijke context lijkt te zien; dat men wel een catalogus van onrechtvaardigheden weet op te stellen, maar geen theorie van rechtvaardigheid. Als een saillant voorbeeld haalt Kamenka het, overigens prijzenswaardige, boek van E.P. Thompson, *Whigs and Hunters* (1975), naar voren. In die studie begaat Thompson de fundamentele fout te menen dat de Black Act van 1723 tegen het stropen belangrijk was in de Engelse rechtsgeschiedenis. Kamenka meent dat die wet in dat kader nauwelijks van importantie is, maar zoveel te meer voor de sociale en politieke geschiedenis van de achttiende eeuw.

Nu schuilt er in Kamenka's schets zeker overdrijving. Alleen al in kwantitatief opzicht past de rechtshistorische produktie grotendeels wel in het door Kamenka voorgestane ideaal: ze is over het algemeen intellectuele, 'dogmatische' geschiedenis, waaraan het historische besef voor verandering in de tijd - maar niet alleen dóór de tijd - slechts marginaal is. In het kader van de recente intense belangstelling voor de lang verwaarloosde strafrechtsgeschiedenis komt Kamenka's lamentatie misschien te pas - daar behoort trouwens ook Thompson thuis.

Ligt er al bij de beoefening van de eigentijdse rechtstheorie het probleem van juridisch 'identiteitsverlies' door de infiltratie van antropologische en sociologische noties, bij de historische beoefening van het recht is dat risico onontkoombaar geworden. Daar moet de jurist de geschiedenis als hulpwetenschap aantrekken en Themis loopt dan het risico in het kielzog van Clio allerlei bastaarden en wangedrochten ondergeschoven te krijgen.

Met aan overmoed grenzende onverschrokkenheid heeft de jurist Jaspers, onder leiding van de rechtstheoreticus J. Leyten, het terrein van de rechtsgeschiedenis betreden. Op *Rechtspreken in de maatschappij* promoveerde hij in de rechten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Een aan Jaspers's jargon (vergelijk 315) ontleende kwalificatie van dit boek zou ongeveer zo kunnen luiden: in de anti-liberale tendens van dit boek drukken zich de tegenstellingen en conflicten uit die onverwerkte marxistische of quasi-'kritische' en radicale lectuur op de terreinen van recht, geschiedenis, economie, sociologie en politiek (ideologie) ten gevolge hebben. Op de titel afgaande zou men, Kamenka's requisitoir inachtig, kunnen menen dat het om een 'intellectual history' gaat: opvattingen over plaats en functie van de rechtspraak in het Nederlandse economische, sociale en politieke bestel gedurende een periode van anderhalve eeuw. Die indruk is onjuist. In zijn inleiding zegt de auteur het namelijk anders. Over de rechtspraak als onderdeel van het rechtssysteem merkt hij op: 'plaats en functie daarvan zullen moeten worden onderzocht in de concrete maatschappelijke omgeving'. De gewaarschuwde lezer wordt vervolgens geconfronteerd met 'Het doel van deze studie laat zich in deze benadering omschrijven als het situeren van het proces van verandering van plaats en functie van de rechtspraak in de concrete structuur en ontwikkeling van de Nederlandse maatschappijformatie van eind 18e tot begin 20e eeuw' (2).

Ook al geeft de auteur dat bij zijn verantwoording van onderwerp en tijdsbestek niet aan, zijn temperament en perspectief worden bepaald door neo-marxistische theoretici. Het concept van Althusser dat het recht slechts kan worden begrepen in relatie tot drie basisstructuren in een samenleving (de economische, ideologische en politieke) heeft kennelijk model gestaan. Voordat ik overga tot het signaleren van de desastreuze gevolgen die het opleggen van een dergelijk artificieel schema op dit zogenaamd rechtshistorische onderzoek heeft gehad, dient eerst nog op twee verdere beperkingen te worden gewezen. Jaspers heeft zijn (niet 'het') beeld van plaats en functie van de rechtspraak in de samenleving ge-

baseerd op literatuuronderzoek (3-4). De rechtspraak zelf heeft hij uitdrukkelijk niet onderzocht (4-5). Nu zal wel niemand van hem vergen dat hij de 'officiële' (?) rechtspraak 'systematisch' zou doornemen. Maar het lijstje van negentien vonnissen op bladzijde 515 is toch wel het magere andere uiterste. Dit klemte te meer, omdat in de juridische literatuur - om te beginnen de grote negentiende-eeuwse doctrinair - natuurlijk heel veel rechtspraak is besproken. Het verantwoord betrekken van de rechtspraak bij zijn onderzoek is beslist niet zo'n onmogelijke opgave als de auteur het voorstelt. Zeker van een juridische studie, met dit onderwerp, moet men dat wel eisen.

Wat nu te zeggen van de historische - in Jaspers' woorden 'economische, sociale en politieke' - component van dit werk? Kwantitatief valt op de historische onderdelen de nadruk; de verhouding rechts- tot andere geschiedenis is ongeveer één op twee. Dat een dergelijke kwantificering zo gemakkelijk is, bevreemdt al. Wie de indruk mocht hebben gekregen dat het hier om een 'integrale' geschiedschrijving à la Romein gaat - voor rechts-historici zonder succes gepropageerd door H. van den Brink, *Rechtsgeschiedenis bij wijze van inleiding* (1976) - komt bedrogen uit. Alle goede wil van de schrijver ten spijt, blijkt al uit de hoofdstukken-indeling dat hij er niet in is geslaagd zijn onderwerp in het historische proces in te bedden. Het blijven vier naast elkaar gelegde ruwbewerkte stenen, gekloofd in drie perioden. Alleen in de eerste fase lijkt de integratie groter, maar dat is kennelijk te wijten aan literatuurgebrek. Het gepretendeerde cement blijkt slechts los zand te zijn. De auteur komt niet veel verder dan steeds maar weer te stellen dat een verschijnsel zich voordoet 'binnen de economische, sociale, politieke en ideologische konstellatie van de samenleving' (bijvoorbeeld 36-37, 75, 115, 210, 213, 217). Voortdurend bewijst Jaspers fenomenen of ontwikkelingen die óf niet bewezen kunnen óf niet bewezen behoeven te worden. De relatieve autonomie van de rechtspraak, het negentiende-eeuwse legisme worden geplaatst tussen gedetailleerde beschrijvingen van feiten in hun veronderstelde samenhang, maar ze worden ook 'verklaard' op een zo generaliserend niveau dat er karikaturale uitspraken uit voortvloeien - zoals de karakterisering van de voorvechter van de 'nationale' codificatie Kemper (46), de natuurrechtelijke overschatting van de menselijke rede (68), de ontwikkeling van de sociale structuur (93) of in uitspraken als 'Het ontstaan van de eerste werkliedenverenigingen in de zestiger jaren staat in direct verband met de ontwikkeling van de sociale en economische verhoudingen' (115) enz. Ook in de zogenaamd feitelijke beschrijvingen herkent de historicus de vaderlandse geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw nog maar in zeer vage gestalten.

Niet alleen principieel, maar ook in historische uitwerking faalt de schrijver naar mijn smaak. Het lijkt frikkerig om bij twintig dicht bedrukte pagina's literatuuropgaven die van grote belesenheid getuigen, aanmerkingen te maken. Toch zie ik mij verplicht erop te wijzen dat ook hier de auteur geen evenwicht heeft kunnen vinden. Enerzijds citeert of vermeldt hij veel te veel literatuur die slechts van marginaal belang voor zijn betoog is, anderzijds - en dat vind ik ernstiger - ontbreekt nogal wat dat men er juist in mag verwachten. Het behoort tot de grondregels van het wetenschappelijk goed gedrag dat men zijn bronnen noemt. Dat sluit ook, en vooral, in dat men essentiële recente literatuur via welke men kennelijk andere bronnen of literatuur op het spoor kwam, verantwoordt. Bij alle uitvoerigheid over het negentiende-eeuwse legisme miste ik verwijzing naar de handboeken waarin generaties juristen hun kennis over rechtstheorie en rechtsvinding opdeden, zoals L. J. van Apeldoorn, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse recht*, waarvan de recente editie door Jaspers' promotor werd verzorgd. De (veel te) uitvoerig behandelde discussie over de noodzaak van codificatie vindt men veel pregnanter besproken in A.S. de Blécourt, *Pro Excolendo en de rechtsgeschiedenis* (1937). Wonderlijk is de ommissie van H.W.

Heyman, 'De Juristen-vereniging en de aanzet tot vermaatschappelijking van het privaatrecht' in de Rotterdamse bundel *Lof der historie* (1973) en E.W. Hofstee, 'Wetgeving gedurende kritische perioden in het proces van sociale verandering', *Speculum Lange-meijer* (1973). Dat onze codificatie steeds weer in discussie kwam bewijst ook Pitlo's rede waarin hij zich tegen de na-oorlogse hercodificatie uitsprak. Essentieel in de rechtshistorische discussie over de rechter en zijn richtsnoer is het uitstekende artikel van L. Strikwerda, 'Art. 11 A.B.: middel om de rechter in het rechte spoor te houden?', *Ars Aequi* (1974). Ernstiger is het nog dat Jaspers niet wat meer over de grenzen heeft gekeken. Waar Reinhardt Koselleck slaagde (*Preussen zwischen Reform und Revolution. Allgemeines Landrecht, Verwaltung und soziale Bewegung von 1791-1848* (1967)) faalde Jaspers. Voor de codificatieperiode zou de auteur met vrucht gebruik hebben kunnen maken van de 'kritisch-historische' studie van Elisabeth Fehrenbach, *Traditionale Gesellschaft und revolutionäres Recht. Die Einführung des Code Napoléon in den Rheinbundstaaten* (1974), terwijl Wolf Rosenbaum, *Naturrecht und positives Recht* (1972) hem nog wel wat verdieping van zijn visie op het 'natuurrecht' had kunnen brengen. Als voorbeeld en waarschuwing had hem kunnen dienen Elsa Sjöholm, *Rechtsgeschichte als Wissenschaft und Politik. Studie zur germanistischen Theorie des 19. Jahrhunderts* (1972).

Hoewel de auteur geprezen mag worden om zijn moed en doorzettingsvermogen een zo omvangrijk terrein in kaart te willen brengen, ik kan toch niet anders dan concluderen dat hij ten aanzien van zijn eigen doelstelling niet is geslaagd. Symptomatisch daarvoor is, dat hij in de 'Reprise' eerst stelt dat het doel van zijn studie is 'o.m. te onderzoeken hoe de opvattingen in juridische kringen over plaats en functie van de rechtspraak moeten worden gesitueerd in de ontwikkelingen die zich in de Nederlandse samenleving' hebben voorgedaan, en vervolgens als 'het belangrijkste resultaat' van zijn onderzoek presenteert 'dat de rechtspraak, als bijzonder gebied van het rechtssysteem, blijkt te functioneren in het veld van relaties tussen de verschillende gebieden, die te zamen de maatschappelijke structuur vormen' (323; cursivering van mij). Dat betekent niet dat ik het perspectief van de auteur niet potentieel vruchtbaar acht. Integendeel, anders dan Kamenka ben ik van mening dat antropologie en sociologie wel degelijk een positieve, mits niet-reductieve, inbreng kunnen hebben bij de beoefening van de rechtsgeschiedenis. Het schema dat de auteur in casu hanteert, leidt echter - dat signaleerde ik al eerder in de bespreking van *De ontwikkeling van het stakingsrecht in Nederland*, geschreven door een 'kollektief' waarvan ook Jaspers deel uitmaakte; zie *BMGN* (1980) 412-414 - wel tot een volstrekt onaanvaardbare versimpeling van een werkelijkheid die ons al in een veel complexer, genuanceerder en meer geïntegreerde geschiedschrijving is uitgebeeld. Men kan beter niet aan geschiedschrijving beginnen als men niet heeft nagedacht over het probleem waarover Huizinga pregnant zei: 'Men verklaart nu eenmaal geen historische verschijnselen, zooals men een natuurproces verklaren kan. Op zijn hoogst leert men ze min of meer als geheel begrijpen. De eigenlijkste aard van een verschijnsel zal zich altijd blijven onttrekken aan onze pogingen, het uit sociale, economische, staatkundige of geestelijke oorzaken af te leiden. De geschiedschrijver kent tenslotte nauwelijks oorzaken, enkel voorwaarden, om er zijn inzicht uit te vormen en er zijn conclusiën op te bouwen', *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw. Een schets* (1941) in: *Verzamelde Werken*, II, 417.

Dat aan dit gesubsidieerde boek een index van namen van zaken ontbreekt, is onvergeeflijk.

A.H. Huussen jr.

A.S.H. Breure en J.G. de Bruijn, ed., *Leven en werken van J.G.S. van Breda (1788-1867)* (Groningen: Tjeenk Willink, 1979, 429 blz., ISBN 90 011 6001 8).

Jacob Gijsbertus Samuël van Breda werd in 1788 te Delft geboren als zoon van de bekende fysicus Jacob van Breda. Hij studeerde in Leiden medicijnen en natuurkunde en promoveerde in 1811 in beide vakken. Hij is vijf jaar hoogleraar in de botanie te Franeker en van af 1821 te Gent. Door de Afscheiding komt hij in 1831 in Leiden terecht en verruult daar de botanie voor de geologie. In 1839 volgt hij Van Marum op als directeur van Teylers Museum, een post die hij bekleedt tot 1864. Drie jaar later sterft hij te Haarlem.

De natuurkunde - vooral de electriciteitsleer - en de geologie waren de terreinen waar Van Breda zich echter het meest voor interesseerde. Een eminent wetenschapsman was Van Breda zeker niet; in veel opzichten had hij meer gemeen met de achttiende-eeuwse geïnteresseerde dilettant dan met de negentiende-eeuwse vakkundige specialist. Maar hij had flair en zeker op het terrein van de geologie van Nederland heeft hij nuttig en oorspronkelijk werk verricht. Zijn bemoeienissen met de natuurkunde beperkten zich tot het herhalen en — soms — het verbeteren van proefnemingen die reeds door anderen waren gedaan. Hij kon daarbij gebruik maken van het instrumentarium van het zeer goed geoutilleerde Teylers Museum; een instrumentarium dat door hem en zijn bijzonder kundige instrumentenmaker Logeman nog aanzienlijk werd uitgebreid. Hij bleef goed op de hoogte van de stand van de 'proefondervindelijke' natuurkunde van zijn tijd en correspondeerde zelfs met veel vooraanstaande natuurkundigen uit zijn tijd (bijvoorbeeld Faraday, Foucault en Tyndall). Hij heeft echter geen eigen bijdrage geleverd aan de stand van de natuurkundige kennis van zijn tijd. Opvallend is vooral dat hij nooit enige poging tot theorie-vorming ondernam.

Het deskundige artikel van professor Snelders beschrijft Van Breda's bemoeienissen met de natuurkunde. Hij onderzocht de warmteontwikkeling in een weekijzeren staaf die gemagnetiseerd wordt door een spoel waar een stroom wordt doorgevoerd; hij slaagde erin zo'n staaf te laten 'zingen' door met behulp van een rheotoom de stroom door de spoel steeds te onderbreken. Ook trachtte Van Breda vast te stellen of bij magnetisering van een staaf tevens verlenging optreedt. Na 1846 experimenteerde hij veel met de galvanische lichtboog (wanneer men de beide elektroden van een krachtig element voldoende dicht bij elkaar brengt ontstaat zo een lichtboog). In de jaren na 1850 onderzocht hij de geleidbaarheid van vloeistoffen (in het bijzonder van gedestilleerd water) en tenslotte wijdde hij zich aan het onderzoek van de zogenaamde Ampère'se afstoting (it est de onderlinge afstoting tussen twee opeenvolgende delen van eenzelfde rechtlijnige stroomvoerende geleider). Vooral dit laatste probleem heeft hem steeds zeer geboeid.

Van Breda's werkzaamheden op het terrein van de geologie vonden hun bekroning in zijn benoeming in 1851 door Thorbecke tot voorzitter van de commissie voor de samenstelling van een geologische kaart van Nederland. Het verlangen een inzicht te krijgen in de delfstoffenrijkdom van Nederland speelde natuurlijk een belangrijke rol bij de instelling van deze commissie. Helaas zou dit resulteren in een van de meest trieste episodes van Van Breda's leven. Men had voorzien dat het werk zes tot acht jaar zou duren en rond de f56.000,- kosten moest. Begin 1855 ontstaat echter een conflict tussen de voorzitter en de secretaris van de commissie, Van Breda's oud-leerling dr. W.C.H. Staring. Oorzaak was dat Staring niet alleen het leeuwedeel van het organisatorische werk maar ook vrijwel al het kartografische werk moest doen en vermoedelijk daarom ook graag alle eer van de onderneming wilde hebben. Staring verklaarde nu dat als men het werk naar behoren uit wilde voeren dat het dan niet op tijd klaar zou kunnen komen dat er meer geld nodig zou zijn. Van Breda van zijn kant wenste zich te houden aan de toezeggingen die aan de minister van